

Vanhan kirjasuomen lauseenvastikkeita

PIRKKO FORSMAN SVENSSON *Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet: participialkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 388. Savonlinna 1983. 395 s.

Pirkko Forsman Svenssonin väitöskirja »Satsmotsvarigheter i finsk under 1600-talet» jakautuu kahteen pääosaan. Osassa I, jonka nimi on »Forskningshistorik», Forsman Svensson esittelee, miten eri kieliopeissa 1600-luvulta nykypäiviin on kuvattu verbien nominaalimuotoja yleensä ja partisiippi- ja translatiivirakenteita erityisesti. Osassa II, »1600-talets participialkonstruktion och därmed synonyma uttryck», hän käsittelee 1600-luvulla käytettyjä partisiippi- ja translatiivirakenteita,

vertaa keskenään eri tyyllilajeja sekä jonkin verran myös 1600-luvun rakenteita varhemmassa ja myöhemmässä kielessä käytettyihin vastaaviin rakenteisiin.

Väitöskirjansa johdannossa Forsman Svensson määrittelee tutkimuksen tarkoituksen. Se on ensinnäkin selvittää latinan *accusativus cum infinitivon* suomenkieliset vastineet 1600-luvulla ja toiseksi verrata näitä vastineita toisiinsa eri tyyllilajeissa 1600-luvulla samoin kuin verrata niitä varhemman ja myöhemmän kielenkäytön vastaaviin rakenteisiin. Tutkittavien rakenteiden on täytettävä seuraavat vaatimukset:

1) Niiden on vastattava merkitykseltään *että*-lauseetta.

2) Niiden on oltava keskenään synonyymisiä.

3) Niiden on oltava produktiiveja nykysuomessa.

Viittaus latinan *accusativus cum infinitivon* tuntuu asioiden turhalta mutkistamiselta — yhtä hyvin kirjoittaja olisi voinut todeta tutkivansa 1600-luvun partisiippi- ja translatiivirakenteita, varsinkin kun tutkimuksessa edempänä ei tuohon latinan vastineeseen juuri viitata. Myös tutkittaville rakenteille asetetut kolme vaatimusta olisi voinut korvata yhdellä: tutkittavien rakenteiden on oltava partisiippi- tai translatiivirakenteita. Niitä ja vain niitä Forsman Svensson nimittäin tutkimuksessaan käsittelee paitsi lyhyttä jaksoa aivan kirjan lopussa, jossa hän esittelee muutamia sellaisia partisiippirakenteen kanssa synonyymisiä ilmauksia, jotka eivät ole produktiiveja nykysuomessa.

Kolmas vaatimuksista — produktiivisuus nykysuomessa — on otettu mukaisesti, että tutkittavat rakenteet olisivat vertailukelpoisia nykysuomen vastaavien rakenteiden kanssa. Tämäkin tavoite olisi saavutettu selkeämmin, jos olisi sanottu tutkittavan partisiippi- ja translatiivirakenteita; ovathan ne produktiiveja rakennetyyppejä nykysuomessa. Sen sijaan yksityisiä partisiippirakennetapauksia ei 1600-luvulla sen enempää kuin nykysuomessakaan voi pitää produktiiveina tai

epäproduktiiveina, ne ovat vain produktiivin (tai epäproduktiivin) rakennetyypin edustajia, ja näin ollen produktiiviutta siinänsä ei voi pitää valintakriteerinä esimerkiksi materiaalia kerätessä. Vaatimuksista kaksi ensimmäistä, nimitäin rakenteen ja *että*-lauseen merkityksien vastaavuus sekä rakenteiden keskinäinen synonyymisyys ovat päällekkäisiä. Muuta motivaatiota niiden esittämiselle ei liene, kuin että ne osuvasti kuvaavat juuri partisiippi- ja translatiivirakenteita.

Rakenteista on yksityiskohtaisemmin tarkasteltavaksi valittu seuraavat seikat:

1) Se hallitsevan lauseen sana, jonka subjekti, objekti tai jopa attribuutti ei-finiittinen rakenne on. Yleensä tämä sana on verbi, mutta se saattaa olla myös nomeni.

2) Rakenteen nominilausekkeen ydin, joka on aktiivisten rakenteiden subjekti-NP ja passiivisten rakenteiden objekti-NP.

3) Rakenteen verbilausekkeen ydin, sen predikaatti.

Nämä ovatkin partisiippi- ja translatiivirakenteen ja niitä hallitsevien lauseiden keskeiset rakenneosat. Mainitut lauseenjäsenet esitellään kukin erikseen ja vain niukoin viittauksin niiden mahdollisiin keskinäisiin suhteisiin. Kun ei-finiittisiä rakenteita ei juuri lainkaan tarkastella kokonaisuuksina, niistä muodostuu epäyhtenäinen kuva ja koko tutkimus vaikuttaa atomistiselta. Sitä paitsi jäävät monet partisiippirakenteen ja sitä vastaavan translatiivirakenteen keskeiset kysymykset miltei kokonaan vaille huomiota. Tällaisia olisivat esimerkiksi seuraavat:

1) Partisiippi- ja translatiivirakenteen ominaispiirteet vastaavaan *että*-lauseeseen verrattuna, partisiippirakenteen lausemaisuuksien (translatiivirakenteen lausemaisuuksien) astetta kirjassa pohditaan melko laajastikin).

2) Rakenteiden ja niitä hallitsevien lauseiden väliset riippuvuussuhteet.

3) Partisiippirakenteen ja sitä vastaavan translatiivirakenteen käytön tarve, edellytykset ja rajat.

4) Rakenteiden käyttö referoimiskei-

nona.

Yhteen väitöskirjaan ei kaikkia mainittuja näkökulmia voi eikä pidäkään sisällyttää, mutta olisi ollut toivottavaa, että rakenteen eri osien tarkan kuvauksen lisäksi kirjan tekijä olisi saanut syntymään tutkittavista rakenteista jonkinlaisen kokonaiskuvan ja pystynyt esittämään rakenteet osana 1600-luvun kielen systeemiä.

Mainittujen partisiippi- ja translatiivirakenteen rakenneosien lisäksi Forsman Svensson käsittelee jonkin verran myös kielteisiä partisiippirakenteita, eräitä nykysuomen ja 1600-luvun partisiippirakenteen välisiä eroja sekä ns. kolmatta partisiippirakennetta. Tutkimus on lähinnä syntaktinen, ovathan partisiippi- ja translatiivirakenne juuri syntaksin ilmiöitä. Tyyliopillinen tutkimus on sikäli, että mainittuja syntaktisia ilmiöitä verrataan toisiinsa eri tyyllilajeissa. Joskin väitöskirjassa vertaillaan jonkin verran 1600-luvun rakenteita varhempaan ja myöhempään kielenkäyttöön, tutkimusta ei voi varsinaisesti pitää diakronisena, sillä kunkin tarkasteltavan rakenneosan tai itse rakenteiden kehitystä ei ainakaan eksplisiitisti esitetä muutosprosessina. Jos tutkimus pyrki olemaan synkroninen, ei 1600-luvun kielenkäyttöä kuvattaessa tulisi käyttää sellaisia ilmauksia kuin »*ur nufinskans synvinkel icke korrekt*» tai »*ogrammatisk i nufinska*» tai kirjoittaa seuraavasti: »*Dessutom finns det ett antal fall i vilka partitiv ej kan förklarar genom nufinskans regler utan måste tillskrivas 1600-talets praxis, – –*» (s. 233). Synkronisessa kuvauksessa kielen ilmiö selitetään osana kielen senhetkistä systeemiä, eikä siten esimerkiksi 1600-luvun kielenkäyttöä voida kuvata nykysuomen näkökulmasta ja nykysuomen kielenkäyttöä kuvaamaan tarkoitettujen sääntöjen avulla. — Forsman Svensson ei väitöskirjansa johdannossa eikä muuallakaan kirjassa esittele sitä teoreettista taustaa, jota vasten hän tutkittavia ilmiöitä tarkastelee, ja viittaukset kielitieteellisiin metodeihin puuttuvat.

Aineiston tutkimukseensa Pirkko Forsman Svensson on kerännyt lähes kaikesta käsiinsä saamastaan 1600-luvulla painetusta proosasta. Tekstit on jaettu kolmeen kategoriaan:

1) Raamatut. Tähän kategoriaan kuuluvat vuosien 1642 ja 1685 raamatunkäännökset.

2) Uskonnollinen kirjallisuus. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta vain vuoden 1642 jälkeen julkaistu uskonnollinen kirjallisuus kuuluu tähän kategoriaan. Tämä johtuu siitä, että vuoden 1642 Raamatun ilmestymisen jälkeen ortografia ja kielenkäyttö vakiintuivat selvästi, ja näin ollen tähän kategoriaan kuuluvat kirjoitukset muodostavat kielellisesti yhtenäisen kokonaisuuden.

3) Lakitekstit. Paitsi lakitekstejä kuuluu tähän kategoriaan myös 1600-luvulla ilmestynyt vähäinen ei-uskonnollinen ja ei-juridinen kirjallisuus.

Materiaali on luonnollisesti suurimmaksi osaksi käännostekstejä. Kirjassa oleviin esimerkkilauseisiin tekijä onkin liittänyt lähinnä ruotsinkieliset käännostoriginaalit, mikä osaltaan kuvaa hänen perinpohjaisuuttaan itse kunkin erillisen tapauksen analyysissä. Tutkimuksessa käsitelty materiaali on ollut todella laaja, ja ilmeistä on, että yksikään 1600-luvun proosan partisiippirakenne, translatiivirakenne tai niiden kanssa synonyyminen infinitiivirakenne ei ole jäänyt tutkijan huomiotta. Jokainen tapaus on tarkoin analysoitu ja jäsennetty sekä sijoitettu hyvin perustellen omaan alaryhmäänsä.

Pirkko Forsman Svensson antaa väitöskirjansa materiaalista runsaasti kvantitatiivista tietoa. Varsinainen tutkimusosa sisältää 28 erilaista taulukkoa, joissa muutamissa on a-, b- ja jopa c-osat. Taulukkoihin sisältyvät tilastot on epäilemättä korrektisti laadittu. Sen sijaan epäillä voi joidenkin suuritöisten tilastojen tarpeellisuutta. Onko tietomme 1600-luvulla käytetyistä partisiippirakenteista lisääntynyt olennaisesti, kun olemme saaneet tietää, että partisiippirakennetta hallitsevia sanoja oli uskonnollisessa kirjallisuudessa

dessa 1600-luvulla 930 eli 2,1 kutakin tuhatta sanaa kohden, lakiteksteissä 901 eli 1,8 tuhatta sanaa kohden ja Raamatuissa 2 538 eli 1,7 tuhatta sanaa kohden tai että Laurentius Petrin teksteissä esiintyi 3,3 partisiippirakenteen predikaattia tuhatta sanaa kohden, kun vastaava luku Abraham Ikaliensiksella oli 2,0? Tuntuu siltä, että tuloksena oleva tiedon määrä ei aina ole mielekkäässä suhteessa sen saavuttamiseksi tehdyn työn määrään. Toisaalta Forsman Svensson on esimerkiksi huomannut, että partisiipin preesens -muotoiset partisiippirakenteen predikaatit ovat yleensä akkusatiivimuotoisia, aktiivin partisiipin perfekti -muotoiset predikaatit voivat olla joko akkusatiivi- tai translatiivimuotoisia ja passiivin partisiipin perfekti -predikaatit ovat enimmäkseen translatiivimuotoisia. Muun muassa tämä kiintoisa tieto partisiippirakenteen predikaatin tempuksen ja pääluokan ja sen sijavalinnan välisestä yhteydestä olisi jäänyt huomaamatta ilman tarkkoja laskelmia.

Forsman Svensson käyttää nimitystä »styrande ord» niistä sanoista, joiden objektina, subjektina tai joskus jopa attribuuttina partisiippirakenne on. Hallitsevana sanana esiintyy materiaalissa kaikkiaan 138 sanaa tai sanaliittoa; kahdessa tapauksessa hallitseva sana puuttuu kokonaan. Näistä on transitiiiverbejä 117, intransitiiviverbejä 8 ja substantiiveja 13. Substantiivien yhteydessä partisiippirakenne on helpoimmin tulkittavissa attribuutiksi. Suurin osa transitiiiverbeistä — 103 — on yksinkertaisia verbejä, mutta joukkoon mahtuu myös 14 sanaliittoa, jotka muodostuvat verbistä ja siihen liittyvästä objektista tai adverbialista. Kymmenen yleisintä partisiippirakennetta hallitsevaa sanaa ovat yleisyysjärjestyksessä *nähdä, sanoa, luulla, kuulla, tietää* ('veta'), *löytää, näkyä, ymmärtää, uskoa, toivoa*. Nämä verbit kattavat 75 % kaikista materiaalisen partisiippirakennetta hallitsevien sanojen esiintymistä. Seuraavilla verbeillä esiintyy materiaalissa subjektina partisiippirakenne: *kiistää, kuulua, löytyä, näkyä, näyttää, olla tietävä,*

pitää, seurata.

Nykysuomessa ei esiinny sellaisia tapauksia, joissa partisiippirakenne liittyy substantiiviin sen attribuuttina; tällöin käytetään partisiippirakenteen sijasta *että*-lausetta. Pääsanana on oltava substantiivi, joka merkitsee kognitiivisen toiminnan tulosta. Kognitiivisen toiminnan tulosta merkitsevät myös seuraavat materiaalin substantiiviset hallitsevat sanat, joihin liittyy partisiippirakenne: *ajatus, epäily, lupaus, soimu, toivo*. Toisenlaisia ovat sanat *lähetyssanat, merkki, vaikutus, voima, väki, todistaminen, vahvistaminen*.

Kymmenen tavallisinta translatiivirakennetta hallitsevaa sanaa ovat yleisyysjärjestyksessä *löytää, lukea, sanoa, näkyä, luulla, nähdä, tunnustaa, tietää* ('veta'), *tuntea, arvata*. Näiden verbien esiintymät muodostavat 80 % kaikista translatiivirakenteita hallitsevista sanoista. Myös translatiivirakennetta hallitsevien sanojen joukossa on muutamia intransitiiviverbejä: *löytyä, näkyä, näyttää* ja *tuntua*. Näistä *löytyä* esiintyy nykysuomessa vain konkreettisessa merkityksessä. *Näyttää* ja *tuntua* saavat nykykielessä ablatiivimuotoisen määritteen. 1600-luvulla sanottiin *rupes hän sairaaksi tuntumaan*, mutta nykyään sanottaisiin, että *hän rupeaisi tuntumaan sairaalta*. Verbien *näkyä* ja *näyttää* suhde oli 1600-luvulla erilainen kuin nykyään. *Näkyä* oli hyvin yleinen, mutta *näyttää*-verbin käyttö intransitiivisena hallitsevana verbinä oli vasta aluillaan. Kun nykysuomessa *jostakusta näyttää joltakin*, 1600-luvulla *jollekulle näkyi joksin*.

Partisiippirakenteen predikaatti on tavallisimmin akkusatiivi- tai translatiivimuotoinen yksinäispredikaatti. 80 % kaikista predikaateista on akkusatiivimuotoisia. Translatiivipredikaatteja on 16,5 %, mutta erot eri kirjoittajien samoin kuin eri tekstikategorioiden välillä ovat huomattavat. Siihen, missä määrin erot eri tekstikategorioiden välillä ovat seurausta eri kirjoittajien välisistä eroista, ei Forsman Svensson sen enempää tässä kuin muussakaan yhteydessä ota kantaa. Edellä tuli jo mainituksi, että partisiippi-

rakenteen predikaatin sijanvalinta on yhteydessä sen tempukseen ja pääluokkaan. — Pääteettömät predikaatit ovat olleet yleisiä ennen 1600-lukua, mutta Forsman Svenssonin materiaalissa niiden osuus kaikista predikaateista on vain 0,3 %, ja näistäkin tapauksista voi osaa pitää lapsuksina.

Kuuluu olevan tehdyn -tyyppisten liittopredikaattien osuus koko materiaalin predikaateista on vain 2,8 % mutta kaikista mennyttä aikaa ilmaisevista predikaateista jopa 8 %. Nykykielessä on partisiippirakenteen tempuksen ilmaisemiseen kaksi mahdollisuutta: hallitsevan lauseen kanssa samanaikaista tai sitä myöhempää tekemistä ilmaistaan 1. partisiipilla ja hallitsevan lauseen tekemistä aikaisempaa tekemistä ilmaistaan 2. partisiipilla. Edellistä tapausta edustaa lause *luulen hänen tulevan*, joka vastaa *että*-lauseita tyyppiä *luulen, että hän tulee*. Jälkimmäistä tyyppiä on partisiippirakenne lauseessa *luulen hänen tulleen*, joka voi vastata *että*-lauseita *luulen, että hän tuli, luulen että hän on tullut* ja *luulen, että hän oli tullut*. 1600-luvulla oli useampia mahdollisuuksia. Hallitsevan lauseen tekemisen aikaisista tai sitä myöhempää tekemistä ilmaisevan predikaatin *tulevan* ohella saattoi käyttää translatiivista muotoa *tulevaksi*, ja hallitsevan lauseen tekemistä ilmaisevan predikaatin *tulleen* ohella saattoi esiintyä paitsi translatiivimuotoinen *tulleeksi* myös monia erimuotoisia liittopredikaatteja kuten *olevan tullut, olevan tulleen, olleen tullut, olleen tulleen* ja samantapaisia muunnelmia apuverbiin *tulla* liittyneinä sekä vastaavia translatiivi- ja passiivimuotoja. Käsittääkseni nykysuomen partisiippirakenteen tempusjärjestelmä edustaa alkuperäisempää käytäntöä kuin 1600-luvun mutkikas systeemi. Forsman Svensson ei kuitenkaan juuri pohdi, miten kuvatus kaltainen järjestelmä on kieleen tullut; tosin väitöskirjasta saa sellaisen käsityksen, että kysymyksessä olisi vieraiden kielten mallin vaikutus.

Aivan keskeinen ongelma partisiippirakennetta tutkittaessa on partisiippirakenteen subjektin ja miksei myös passiivi-

sen partisiippirakenteen objektin muoto. Aktiivisen partisiippirakenteen subjektia ja passiivisen partisiippirakenteen objektia Pirkko Forsman Svensson kutsuu partisiippirakenteen NP:ksi. Tämä NP voi olla nomini, jonka sija voi Forsman Svenssonin mukaan olla nominatiivin kaltainen akkusatiivi, genetiivi, genetiivin kaltainen akkusatiivi tai partitiivi. NP voi olla possessiivisuffiksi, se voi olla lause tai infinitiivi tai puuttua kokonaan. Forsman Svensson esittelee kaikki mahdolliset NP:t runsaan esimerkistön avulla ja sen mukaan, onko kysymyksessä subjektina vai objektina oleva partisiippirakenne, onko predikaatin sija akkusatiivi vai translatiivi, onko predikaatti aktiivinen vai passiivinen jne. Kaikkiaan esitys on hyvin perinpohjainen ja yksityiskohtainen. Suurena puutteena väitöskirjassa on kuitenkin pidettävä sitä, että siinä ei esitetä minkäänlaista kunnollista kokonaiskatsausta tästä laajasta ja monimuotoisesta tapausryhmästä. Jotta tutkimusta voitaisiin pitää hyvänä, ei riitä, että luetaan tosioit, vaan niiden perusteella on tehtävä yleistyksiä ja mahdollisesti myös jonkinlaisia päätelmiä. Modernille kielen tutkimukselle ominainen tapa tarkastella kieltä systeeminä, erilaisten vuorovaikutussuhteiden verkkona, olisi ollut välttämätön myös tässä tutkimuksessa, jotta olisi tullut selväksi, miten aktiivisen partisiippirakenteen subjekti ja passiivisen partisiippirakenteen objekti todella käyttäytyvät, ja osaksi ehkä myös se, miksi ne käyttäytyvät niin kuin käyttäytyvät.

Pirkko Forsman Svenssonin väitöskirja on perinpohjaisesti ja tunnollisesti laadittu tutkimus, jossa moninaisten yksityiskohtien runsaus paikoin jopa haittaa kokonaiskuvan syntymistä. Vaikka ei ehkä voida sanoa, että 1600-luvun partisiippi- ja translatiivirakenteet olisi nyt lopullisesti selvitetty, on kuitenkin todettava, että tämä vanhan kirjasuomen syntaksin ongelmallinen alue on saanut runsaasti lisävalaistusta.

HANNA NURMINEN